

Маст. Јелена Чановић Спасојевић,
асистенткиња

УДК: 347.91/.95:347.56.965
DOI: 10.46793/UPSSXI.607CS

СПОРНА ПРИМЕНА ЗАКОНСКИХ ОДРЕДБИ О ТРОШКОВИМА ПАРНИЧНОГ ПОСТУПКА ПО ПИТАЊУ НАКНАДЕ ТРОШКОВА ЗА ПУНОМОЋНИКА АДВОКАТА У ПРАКСИ ДОМАЋИХ СУДОВА И ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ УСТАВНИХ И КОНВЕНЦИЈСКИХ ГАРАНЦИЈА *

Резиме

Предмет рада је анализа спорне примене законских одредби о парничним трошковима по питању (не)досуђивања трошкова страници, на име накнаде трошкова за ангажовање пуномоћника адвоката чије је седиште адвокатске канцеларије ван седишта суда пред којим се води парнични поступак, у пракси домаћих судова. У раду се, најпре, анализирају релевантне одредбе о трошковима из Закона о парничном поступку, као и уз њих пратећи коментари процесне теорије. Даље се наводе ставови судске праксе редовних судова и Уставног суда Републике Србије засновани на тумачењу „потребних трошкова“ за вођење парнице као „нужних“ и/или „неопходних“, иако је предвиђена дужност судова да, приликом одмеравања потребе и висине трошкова, цени све околности у посебним случајевима. Критичка анализа у раду цитираних сентенци, одлука и закључака домаћих судова, које се односе на трошкове парничног поступка, спроводи се уз испитивање могућих повреда уставних и конвенцијских гаранција. У том смислу, у раду је приказана и анализирана одлука Европског суда за људска права која се односи на насловљену тему рада.

Кључне речи: *накнада парничних трошкова за адвоката чије је седиште адвокатске канцеларије ван седишта поступајућег суда, потребни и нужни трошкови, пракса домаћих судова у парничном поступку и Уставног суда, пракса Европског суда за људска права.*

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније“, који се финансира из средстава Факултета.

1. Уводна разматрања

Иако је дискреционо право сваке државе да одредбе о трошковима поступка у процесним законима уреди према сопственој законодавној политици у предметној материји (за наше истраживање релевантној парничној материји), таква нормативна решења не смеју бити у колизији са самом суштином права која се у поступку штите.¹ Спорна примена одредби из Закона о парничном поступку о трошковима поступка у смислу могућег погрешног тумачења од стране домаћих судова и последично неуједначене судске праксе, води правној несигурности и одвраћа странке да покрећу парничне поступке ради заштите својих повређених или угрожених грађанских права. С тим у вези, посебно ћемо се бавити спорним питањима поводом ставова домаћих судова исказаних у сентенцама, закључцима и одлукама, а посебно у образложењима тих одлука, на основу којих се странци која је у целости успела у парничном поступку не досуђују трошкови парничног поступка на име накнаде трошкова за превоз и одсуство из канцеларије пуномоћника адвоката чије је седиште адвокатске канцеларије ван седишта суда пред којим се води парнични поступак. Такви ставови судова у парничном поступку нарочито су неразумљиви с обзиром на праксу судова (посебно Врховног касационог суда²) у кривичним поступцима, у којима се досуђују трошкови окривљеном за накнаду нужних издатака које је имао његов бранилац, чије је седиште адвокатске канцеларије ван седишта поступајућег суда (дневница и путних трошкова адвоката), па се у раду повлачи паралела између накнаде адвокатских трошкова у парничном и кривичном поступку, а с обзиром на ставове ВКС-а. Спорни ставови парничних судова, али и Уставног суда³, подложни су критици, пре свега, услед недостатка правилног и квалитетног образложења, а потребно их је испитати и из перспективе могуће повреде уставних и конвенцијских гаранција, посебно права на правну помоћ и права на правично суђење у сегменту права на делотворан приступ суду, ради чега је потребна и анализа релевантне праксе Европског суда за људска права.

2. Анализа одредби о трошковима из Закона о парничном поступку

Парнични трошкови представљају новчане издатке који су проузроковани вођењем парнице, тј. предузимањем парничних радњи у поступку.⁴ У Закону о

¹ Гајић, Б., *Парнични трошкови и правично суђење*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 1/2019, стр. 51.

² Врховни касациони суд Републике Србије; у даљем тексту: ВКС.

³ Уставни суд Републике Србије; у даљем тексту: УС.

⁴ Уп. Познић, Б., *Коментар закона о парничном поступку*, Београд, 2009, стр. 319.

парничном поступку⁵ одређено је да парничне трошкове чине „издаци учињени у току или поводом поступка“⁶. Оваквом општом дефиницијом законодавац је избегао да наброји поједине врсте парничних трошкова, што неки аутори објашњавају немогућношћу да се потпуно обухвате и таксативно наброје све врсте трошкова који се могу направити у парници.⁷ Законом је само додатно одређено да „парнични трошкови обухватају и награду за рад адвоката и других лица којима закон признаје право на награду“⁸, док се за накнаду трошкова адвоката, издвојило више спорних питања. На име накнаде парничних трошкова могу се досудити само стварни издаци који су настали ради заштите повређеног или угроженог права тужиоца, односно ради одбране туженог од неоснованог правнозаштитног захтева који је према њему био усмерен.⁹ Парнични трошкови не обухватају и накнаду изгубљене добити јер обавеза накнаде трошкова нема карактер накнаде штете.¹⁰

Парничне трошкове, као процесни терет, претходно сноси сама странка која их је проузроковала својим парничним радњама¹¹, при чему она има право да истакне захтев за накнаду истих према противној странци¹² која је обавезна да их коначно сноси јер је изгубила парницу. Законско правило према коме „странка која у целини изгуби парницу дужна је да противној странци надокнади парничне трошкове“¹³ представља објективно мерило. За право странке на накнаду парничних трошкова према противнику меродаван је њен успех у парници који се огледа се у одлуци о тужбеном захтеву. Странка која је успела потпуно, у целини, има право на накнаду пуног износа захтеваних трошкова.¹⁴

При одлучивању о дужности коначног сношења својих и накнаде туђих трошкова, примењује се, као основно, правило према коме та дужност терети странку која је у парници претрпела неуспех (*nachelo causae*).¹⁵ Независно од питања да ли је странка водила парницу у уверењу да је право на њеној страни, сматра се да је она својим понашањем пре покретања поступка дала повода

⁵ Закон о парничном поступку (Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 - одлука УС и 55/2014, 87/2018, 18/2020 и 10/2023 - др. закон); у даљем тексту: Закон, ЗПП; у даљим фуснотама: ЗПП.

⁶ Чл. 150, ст. 1 ЗПП-а.

⁷ Трива, С., Дика, М., *Грађанско парнично процесно право*, Загреб, 2004, стр. 463.

⁸ Чл. 150, ст. 2 ЗПП-а.

⁹ Слично, Познић, Б., *нав. дело*, стр. 319.

¹⁰ Познић, Б., Ракић-Водинелић, В., *Грађанско процесно право*, Београд, 2015, стр. 521; Познић, Б., *нав. дело*, стр. 320.

¹¹ Чл. 151 ЗПП-а. Трошкови поступка настају sukcesивно, а странка их подмирује онако како настају и у тренутку када настану. Уп. Станковић, Г., Боранијашевић, В., *Грађанско процесно право*, Ниш, 2020, стр. 290.

¹² Чл. 163 ЗПП-а.

¹³ Чл. 153, ст. 1 ЗПП-а.

¹⁴ Познић, Б., *нав. дело*, стр. 325 и 326.

¹⁵ Трива, С., Дика, М., *нав. дело*, стр. 463.

судском решавању спора и тиме се изложила предвиђеном ризику.¹⁶ Међутим, да овакво одређење у конкретним ситуацијама не би довело до неправичних решења, законодавац га је кориговао правилом о одговорности за кривицу или случај (*начело culpaе*)¹⁷, а према коме је странка „дужна да независно од исхода парнице накнади противној странци трошкове које је проузроковала својом кривицом или случајем који се њој догодио“¹⁸.

У складу са деловањем начела диспозиције у парничном поступку, неопходно је да странка у чију корист је пресуђено истакне према противној странци захтев за накнаду трошкова, на основу кога ће суд изрећи материјалноправну обавезу као законску последицу исхода спора.¹⁹ Током одлучивања о захтеваним трошковима поступајући суд спроводи три фазе: најпре утврђује да ли странка има право на трошкове према материјалном пропису (нпр. адвокатској тарифи), затим оцењује да ли су ти трошкови потребни и, на крају, успех странке доводи у везу са исходом поступка, тј. одлуком о тужбеном захтеву.²⁰

За одлучивање о захтеву за накнаду трошкова који је странка истакла, Законом о парничном поступку је прописан критеријум који је суд дужан да узме у обзир. „Суд ће приликом одлучивања који ће трошкови да се накнаде странци да узме у обзир само оне трошкове који су били потребни ради вођења парнице. О томе који су трошкови били потребни, као и о износу трошкова, одлучује суд ценећи све околности.“²¹ Дакле, право странке на накнаду трошкова обухвата само оне „који су били потребни ради вођења парнице“. Уз овај објективни, широко постављени критеријум, предвиђена је дужност суда да ту потребу, уз висину износа трошкова, одреди „ценећи све околности“, претпостављамо у сваком конкретном случају.

С обзиром на то да прецизнији критеријум за оцену да ли је издатак био потребан законодавац није прописао, ради разумевања смисла употребљеног израза потребно је анализирати мишљења теорије и ставове праксе домаћих судова. Тако, у литератури наилазимо на став да право странке на накнаду трошкова обухвата оне „који су били потребни да би одлука била изречена у њену корист“.²² Уз то, може се сматрати да „издатак није био потребан ако је

¹⁶ Познић, Б., Ракић-Водинелић, В., *нав. дело*, стр. 521; Трива, С., Дика, М., *нав. дело*, стр. 462.

¹⁷ Трива, С., Дика, М., *нав. дело*, стр. 463.

¹⁸ Чл. 155, ст. 1 ЗПП-а. У чл. 155, ст. 2 прописано је: „Суд може да одлучи да законски заступник или пуномоћник странке накнади противној странци трошкове које је проузроковао својом кривицом.“

¹⁹ Уп. Познић, Б., *нав. дело*, стр. 320.

²⁰ Пољић, А., *Фајковић и други против Босне и Херцеговине: избегавање рјешавања правног питања о трошковима превоза адвоката*, Зборник радова Правног факултета у Тузли, год. VIII, бр. 1/2022, стр. 42.

²¹ Чл. 154, ст. 1 ЗПП-а.

²² Познић, Б., *нав. дело*, стр. 332.

непосредни циљ ради кога је учињен било могуће постићи и без издатка или је тај циљ у време издатка већ био остварен²³. Овакво тумачење законом одређеног критеријума формирано је на основу праксе судова још за време важења Закона о парничном поступку из 1976. године. Како је законски текст остао суштински непромењен до данас, тако су и судови, као што ћемо видети, начелно остали доследни ранијем приступу. Такође, у литератури се истиче да се мисли на трошкове који су били потребни ради „сврсисходног вођења парнице“²⁴, како би суд избегао да усвоји захтев за накнаду трошкова које странка сматра потребним за вођење парнице на начин на који она жели, али исти трошкови не би били сврсисходни ради остваривања објективно прихватљивог циља у поступку.²⁵ У закону којим је регулисана парнична материја у Босни и Херцеговини наилазимо на одредбу којом је предвиђено да о томе који су трошкови били потребни одлучује суд „оцењујући брижљиво све околности“²⁶. Правни стандард - потребни трошкови ради вођења парнице, отвара простор за широку дискрецију суда приликом одлучивања²⁷, па се, стога, чини оправданим да се од суда захтева да његова оцена буде брижљива.

Поред потребних трошкова као главног критеријума, законодавац је прописао и додатни критеријум за суд приликом одмеравања награде и других трошкова адвоката, упућујући на адвокатску тарифу као мерило за одређивање истих.²⁸ Обзиром да том одредбом није прецизирана врста трошкова која се може признати (адвокату), што је, као што смо видели, манир законодавца у читавом делу закона којим су нормирани трошкови поступка, у пракси су се поводом те одредбе појавила, као спорна, питања обавезе накнаде трошкова за адвоката чија је канцеларија ван седишта поступајућег суда и то: трошкова за превоз и за одсуство из канцеларије. Према Тарифи о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката, како важећој, тако и у свим претходним верзијама, „адвокату припада накнада за трошкове који су били потребни за обављање поверених му послова, у складу са овом тарифом“²⁹, при чему за обављање послова изван седишта адвокатске канцеларије адвокату припада, између осталог и накнада за превоз и накнада за одсуствовање из адвокатске

²³ Исто.

²⁴ Трива, С., Дика, М., *нав. дело*, стр. 465.

²⁵ Исто.

²⁶ Чл. 324, ст. 1 Закона о парничном поступку пред Судом Босне и Херцеговине (Сл. гласник БиХ, бр. 36/2004, 84/2007, 58/2013, 94/2016 и 34/2021).

²⁷ Пољић, А., *нав. дело*, стр. 39.

²⁸ Чл. 154, ст. 2 ЗПП-а: „Ако је прописана тарифа за награде адвоката или за друге трошкове, ови трошкови одмериће се по тој тарифи.“

²⁹ Чл. 8 Тарифе о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката (Сл. гласник РС, бр. 43/2023), при чему је и ранија Тарифа о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката (Сл. гласник РС, бр. 121/12) садржала истоветну одредбу. У даљем тексту и фуснотама: Тарифа.

канцеларије³⁰. Међутим, супротно језичком тумачењу наизглед јасне законске одредбе и супротно одредбама адвокатске тарифе на коју ЗПП упућује, домаћи судови у првом степену већински одбијају да досуде странци која је успела у парници парничне трошкове на име накнаде трошкова њеног адвоката који има канцеларију ван седишта поступајућег суда, а када се и догоди у мањем броју случајева да досуде те трошкове, виши и апелациони судови у другом степену преиначују такве одлуке на штету странке.

3. Спорна примена законских одредби о парничним трошковима по питању накнаде трошкова пуномоћника адвоката у пракси домаћих судова

3.1. Пракса редовних судова у парничном поступку и Уставног суда

У издатке који су настали у току парничног поступка, неспорно спадају и трошкови странака и њихових пуномоћника. Међутим, судови само странци признају путне трошкове као потребне за вођење парнице. *„Суд по правилу странци признаје путне трошкове у висини аутобуске карте. Међутим, уколико у време када је рочиште за главну расправу заказано нема одговарајућег аутобуског превоза, који би странци омогућио да дође на рочиште у заказано време, или уколико уопште нема аутобуског или било ког другог превоза, суд може странци признати трошкове превоза сопственим возилом, при чему је странка дужна да достави доказе да нема одговарајућег аутобуског превоза као и доказе да је за превоз користила сопствено возило.“*³¹

Обзиром да из Закона о парничном поступку неспорно произилази да парнична странка има право да ангажује пуномоћника адвоката³², у теорији има мишљења да се таква врста заступања не може начелно оценити као непотребна³³. Слично, наилазимо на мишљење да би трошкови адвокатског заступања могли начелно да се сматрају као потребни, уколико се уважава се да је професионална правна помоћ увек потребна без обзира на правну спремност³⁴ и постулативну способност странке. Иако домаћи судови не оспоравају овакве начелне ставове, у својим одлукама, поводом накнаде захтеваних трошкова, они заправо ограничавају странку у праву на слободан избор пуномоћника адвоката. Премда из одлуке Апелационог суда у Новом Саду произилази да *„тужилац има право да ангажује пуномоћника из реда адвоката чије је седиште*

³⁰ Чл. 9 Тарифе.

³¹ Решење Привредног суда у Пожаревцу, П. 121/19 од 31. 5. 2019. године преиначено Решењем Привредног апелационог суда у Београду, Пж. 3945/19 од 28. 10. 2020.

³² Чл. 85, ст. 2 ЗПП-а.

³³ Трива, С., Дика, М., *нав. дело*, стр. 463.

³⁴ Кеча, Р., Старовић, Б., *Грађанско процесно право*, Нови Сад, 2004, стр. 266.

адвокатске канцеларије ван седишта суда пред којим се води поступак“, исти суд у тој одлуци стоји на становишту да „противна страна није у обавези да те трошкове накнади јер се исти трошкови не сматрају нужним за вођење парнице у смислу одредбе чл. 154 ст. 1 ЗПП-а“.³⁵

Према законском тексту, могло би се закључити да се сви потребни парнични трошкови досуђују странци која је успела у парници, па тако и потребни трошкови које је имао њен пуномоћник, а на име радњи које су биле потребне ради успеха странке. Међутим, у судској пракси се редовно потребни трошкови оцењују као нужни, што смо видели из претходно цитиране одлуке, а даље се исти трошкови сматрају као неопходни, што произилази из следећих објављених сентенци: *„Ценећи све околности, суд одлучује који су трошкови били неопходни ради вођења парнице, те одређује накнаду истих.“³⁶* *„Путни трошкови пуномоћника из реда адвоката, ангажованог ван седишта поступајућег суда, не представљају нужне издатке који су неопходни за вођење парнице.“³⁷*

Ипак, непотребне трошкове сноси странка која их је проузроковала, што важи и за непотребне трошкове њеног пуномоћника адвоката, па нема право на њихову накнаду ни када успе у парници. *„Путни и остали трошкови превоза пуномоћника адвоката из чл. 9. Тарифе о наградама и накнадама за рад адвоката за обављање послова заступање пред судом изван седишта адвокатске канцеларије не спадају у нужне трошкове које припадају адвокату ангажованом ван седишта суда у ситуацији када је странка могла да ангажује адвоката из седишта суда. Судови наведене трошкове неће*

³⁵ Одлука Апелационог суда у Новом Саду, Гж. 62/19 од 7. 2. 2019.

³⁶ Сентенца из правне базе ИИГ-ПРО, из пресуде Привредног суда у Пожаревцу П. 559/16 од 28. 11. 2017. године, потврђене пресудом Привредног апелационог суда у Београду Пж. 417/18 од 24. 7. 2019.

³⁷ Сентенца из правне базе *Paragraf Lex*, из Решења Вишег суда у Чачку, Гж 528/2020 од 26.10.2020.. Из образложења: "Жалба тужиоца изјављена против пресуде на основу признања првостепеног суда, а у делу парничних трошкова којом је обавезан туженик да плати тужиоцу износ од (...), је неоснована. Одлучујући о трошковима парничног поступка, првостепени суд је сходно чл. 154 ЗПП имао у виду нужне и неопходне трошкове вођења парнице, па је досудио трошкове на име састава тужбе, заступања на једном рочишту, а тужиоцу нису признати трошкови превоза пуномоћника на релацији Н - Ч - Н. у траженом износу иако је његов пуномоћник доставио доказ да је исте имао, са образложењем да ови трошкови нису нужни јер је тужилац имао могућности да ангажује пуномоћника адвоката у седишту суда. Супротно наводима жалбе тужиоца, правилно је првостепени суд закључио да тужиоцу не припадају трошкови превоза пуномоћника на наведеној релацији без обзира што је пружио доказе који се односе на куповину горива, јер сходно чл. 154 ст. 1 ЗПП суд узима у обзир само трошкове који су били нужни и потребни и правилно у такве трошкове не спадају путни трошкови адвоката ангажованог ван седишта суда у ситуацији када је странка могла да ангажује адвоката из седишта суда (Ч.) а што представља и став заузет на седници Грађанског одељења Апелационог суда у Крагујевцу од 6. јула 2016. године."

*признати странкама при досуђивању судских (адвокатских) трошкова, али ће адвокати моћи исте наплатити од странке у складу са чл. 9. Тарифе о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката.*³⁸ У том смислу, странка која је изгубила парницу нема обавезу да сноси трошкове за пуномоћника адвоката победничке странке који има канцеларију ван седишта поступајућег суда. „Трошкови изабраног адвоката ван подручја суда пред којим тече парница не падају на терет противне странке у поступку.“³⁹

Из објављених сентенци које потичу из појединачних аката судске праксе, видљиви су различити аргументи (подвучени делови сентенци, *prim. aut.*) судова за одређивање трошкова за превоз адвоката као непотребних. „Трошкови превоза пуномоћника за приступ на рочиште не представљају нужне трошкове, обзиром да је странка избором пуномоћника ван седишта суда преузела обавезу да трошкове његовог доласка сама сноси.“⁴⁰ „Трошкови

³⁸ Сентенца из правне базе *ИНГ-ПРО*, из Пресуде Привредног апелационог суда Пж. 2273/19 од 11. 6. 2020.

³⁹ Сентенца из правне базе *Paragraf Lex*, из Решења Вишег суда у Чачку, Гж 1052/2021 од 2.11.2021. Из образложења: "Жалба пуномоћника туженика изјављена против решења првостепеног суда којим се у ставу један изреке тужба сматра повученом, а у ставу два изреке обавезан је тужилац да плати туженику парничне трошкове..., је неоснована, а решење првостепеног суда се у ставу два изреке потврђује. Решењем првостепеног суда туженику су признати на име одговора на тужбу, састава жалбе, таксе за жалбу, приступ адвоката на два рочишта, а нису му признати трошкови за долазак адвоката и Н. до Ч., а на име утрошеног горива, плаћање путарине, затварања канцеларије, јер је туженик могао да ангажује пуномоћника - адвоката са подручја Основног суда у Ч. Жалбом се указује да је чл. два ст. 2 Закона о адвокатури предвиђено право странке да самостално и својеволјно изабере адвоката који ће заступати пред судом, а у чл. 9 Тарифе о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката да адвокату припада за обављање послова ван седишта адвокатске канцеларије накнада за превоз, смештај, одсуство из канцеларије дневница и други трошкови, те да је првостепени суд погрешно када туженом није признао трошкове по овом основу које је пуномоћник на рочишту определио. Супротно жалбеним наводима правилан је став првостепеног суда да ови трошкови нису потребни, нужни и неопходни за вођење парнице у смислу чл. 154 ст. 1 ЗПП, јер странка може да ангажује адвоката са територије суда где се обавља суђење, То истовремено не значи да адвокату не припадају ти трошкови, али ти трошкови не могу терети странку коју суд обавезује на плаћање само потребних трошкова."

⁴⁰ Сентенца из правне базе *Paragraf Lex*, из Решења Вишег суда у Ваљево, Гж 746/2021 од 29.7.2021.. Из образложења: "Основано се жалбом тужене одлука о трошковима оспорава и због тога што су тужиоцу признати трошкови превоза пуномоћника на релацији Ваљево -Уб и у супротном правцу. По налажењу првостепеног суда наведени трошак није био нужан, обзиром да је тужилац избором пуномоћника ван седишта суда преузео обавезу да трошкове његовог доласка сам сноси. Поред тога ни трошак који је првостепени суд признао тужиоцу на име састава образложеног поднеска у износу од 6.000,00 динара, по налажењу овог суда није био нужан, обзиром да из списка предмета произилази да се ради о поднеску којим је одговорено на наводе тужене из одговора на тужбу (одговор на одговор) које наводе је тужилац већ изнео у тужби и које је могао

*превоза пуномоћника адвоката за обављање послова пред судом изван седишта адвокатске канцеларије нису потребни трошкови јер је странка могла да ангажује адвоката из седишта суда.*⁴¹ „Ако је, ради покретања и вођења поступка, постојала могућност за ангажовање адвоката у месту суђења, избор адвоката ван места суђења и одатле произашли трошкови не представљају нужне издатке за вођење парнице.”⁴²

У објављеној пракси Уставног суда, могу се пронаћи, између осталих, две, за нашу анализу значајне, одлуке тог суда донете за време важења Закона о парничном поступку из 2004. године, у коме су, у погледу релевантних одредби о трошковима, била предвиђена готово идентична решења као и у важећем Закону о парничном поступку из 2011. године.⁴³ У предмету Уж-3412/2010⁴⁴, УС је донео решење којим је одбацио уставну жалбу подносиоца изјављену против пресуде Апелационог суда у Н. јер је сматрао да нису испуњене Уставом и Законом утврђене претпоставке за вођење поступка. Подносилац уставне жалбе је, између осталог, у уставној жалби оспорио и одлуку Апелационог суда о парничним трошковима (којом је преиначена одлука о парничним трошковима првостепеног суда) којом исти није признао трошкове парничног поступка подносиоца на име одсуства адвоката из канцеларије и на име превоза адвоката од В. до Ј. и у супротном смеру, као и на име друмарине,

изнети на рочишту. С тога је овај суд преиначио одлуку о трошковима (...). Из наведених разлога а на основу чл. 401 тач. 2 ЗПП Виши суд је одлучио као у изреци решења.”

⁴¹ Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж 3181/2018 од 10.5.2018.

⁴² Сентенца из правне базе *Paragraf Lex*, из Пресуде Вишег суда у Суботици, Гж 347/2018 од 12.4.2019. Из образложења: Супротно жалбеним наводима тужиле, првостепени суд је правилно одбио захтев тужиле за накнаду трошкова за употребу сопственог возила и за одсуствовање из канцеларије у износу од укупно 34.000,00 динара будући да наведени трошкови нису били потребни у смислу чл. 154 Закона о парничном поступку. Чланом 154 наведеног закона је прописано да ће суд приликом одлучивања који ће трошкови да се накнаде странци да узме у обзир само оне трошкове који су били потребни ради вођења парнице. О томе који су трошкови били потребни, као и о износу трошкова, одлучује суд ценећи све околности. Ако је прописана тарифа за награде адвоката или за друге трошкове, ови трошкови одмериће се по тој тарифи. Право тужиле је да за заступање ангажује пуномоћника по сопственом избору. Ипак, с обзиром на околност да у месту суђења постоји могућност ангажовања адвоката, избор адвоката ван места суђења, као и трошкови који с тим у вези настану, не могу се сматрати нужним издацима за вођење ове парнице. При томе, пуномоћник тужиле није доставио доказе о путним трошковима.”

⁴³ Закон о парничном поступку (Сл. гласник РС, бр. 125/2004 и 111/2009) у чл. 150, ст. 1 „Суд ће приликом одлучивања који ће се трошкови накнадити странци узети у обзир само оне трошкове који су били потребни ради вођења парнице. О томе који су трошкови били потребни, као и о висини трошкова, одлучује суд ценећи све околности.“ и ст. 2 „Ако је прописана тарифа за награде адвоката или за друге трошкове, ови трошкови одмериће се по тој тарифи.“

⁴⁴ Уж-3412/2010, одлука од 03.02.2011.

јер је „*подносилац имао могућност да за заступање ангажује адвоката из Л, а не из В.*“. Према мишљењу подносиоца уставне жалбе, „*анагажовање адвоката је ствар поверења*“, због чега је у конкретној правној ствари и ангажовао адвоката ван седишта суда. „*Уставни суд указује да такав навод подносиоца, без достављања одговарајућих доказа који би указали на нужност анагажовања адвоката из В., представља његово субјективно мишљење и не може бити потврда о повреди права на правично суђење.*“

У предмету Уж-1158/2008⁴⁵, УС је донео одлуку којом је одбио као неосновану уставну жалбу подносиоца изјављену против пресуде Трговинског суда у Ваљево и решења Вишег трговинског суда. „*Имајући у виду да је у конкретном случају тужени признао тужбени захтев, по оцени Уставног суда, првостепени суд је дао уставноправно прихватљиве разлоге када је у оспореној одлуци, ценећи све околности о томе који су трошкови били потребни ради вођења парнице, одмерио и одредио висину парничних трошкова, при чему није признао трошкове превоза адвоката - пуномоћника тужиоца од Н. С. до В., пошто је нашао да ови трошкови нису били потребни ни нужни ради вођења парнице, имајући у виду да је тужилац могао ангажовати адвоката из седишта суда и на тај начин избећи ову врсту трошкова. Супротни наводи подносиоца уставне жалбе израз су његове субјективне оцене о томе који су трошкови били нужни и потребни за вођење конкретног парничног поступка.*“ УС је овакав став даље образложио тиме што се позвао на слободно судијско уверење и чињеницу да судови, приликом одлучивања о трошковима поступка, цене све околности о томе који су трошкови били потребни, као и висину тих трошкова. Тако, у околностима овог случаја, Трговински суд није признао трошкове путовања пуномоћника тужиоца јер је сматрао да се не ради о нужним трошковима, што образлаже чињеницом да „*у седишту суда има довољно адвоката чијим ангажовањем би ови трошкови били избегнути, а трошкови приступа адвоката су обухваћени у признатим трошковима заступања*“. Сматрајући да је подносиоцу уставне жалбе „*било омогућено да коришћењем својих процесних права прописаних законом учествује у поступку, предузима законом допуштене радње и улаже правне лекове, Уставни суд је утврдио да није било повреде права на правично суђење из чл. 32. ст. 1. Устава*“.

3.2. Пракса Врховног касационог суда поводом накнаде трошкова за браниоца у кривичном поступку

У вези са насловљеном темом рада, став домаћих судова није исти када је у питању накнада трошкова пуномоћнику адвокату у парничном поступку и браниоцу у кривичном поступку. Сматрамо да је значајно осврнути се на праксу Врховног касационог суда која би могла бити релевантна за спорно питање

⁴⁵ Уж-1158/2008, одлука од 19. 11. 2009.

накнаде трошкова странци која је успела у парници за пуномоћника адвоката чије се седиште канцеларије налази у месту које је ван седишта поступајућег суда. Пракса ВКС-а по овом питању не постоји директно, јер због расположивих процесних средстава у и поводом парничног поступка то питање не доспева пред највиши суд. Међутим, из праксе ВКС-а која се односи на кривични поступак, ипак се може нешто закључити о том питању.

Постоји значајан број пресуда Врховног касационог суда којима се усваја као основан захтев за заштиту законитости браниоца окривљеног против правноснажних решења о трошковима поступка у којима нису досуђени трошкови окривљеном за накнаду нужних издаака које је имао његов бранилац - дневница и путних трошкова за превоз сопственим возилом, а на терет буџетских средстава суда. ВКС је нашао да је побијаним решењима повређен закон у смислу чл. 441, ст. 4 Законика о кривичном поступку а у вези са чл. 265, ст. 1 ЗКП-а⁴⁶ и чл. 9 Тарифе о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката, па би иста решења морала бити укинута и враћена на поновно одлучивање у првостепеном поступку, у коме ће суд имати у виду све примедбе из пресуде и поступити по истим како би могао да донесе правилну и на закону засновану одлуку.

Наиме, ВКС у пресуди Кзз 925/2015 од 26. новембра 2015. године, заузима следећи став (исти став заузет је и у пресудама Кзз 333/2016 од 14. априла 2016. године и Кзз 1468/2016 од 19. јануара 2017. године): *„Наиме, по налажењу овог суда, а како се то основано истиче у захтеву за заштиту законитости браниоца окривљеног, судови у побијаним решењима нису могли да окривљеном не признају право на накнаду дневница и путних трошкова које је имао његов бранилац због приступа на главне претресе пред Основним судом у С., са разлогом да како је пребивалиште окривљеног у С. то је исти могао да ангажује браниоца са подручја Основног суда у С., а не браниоца из Н. С. Ово стога, јер не постоји прописана обавеза окривљеног да приликом избора и ангажовања браниоца, изабере браниоца са територије свог пребивалишта, при чему није спорно да је бранилац у предметном поступку приступао на главне претресе који су одржавани пред Основним судом у С., а да му је канцеларија на територији града Н. С., те да је у захтеву за накнаду трошкова поступка истакнуто да је бранилац на те претресе долазио сопственим возилом. С тим у вези, а имајући у виду да окривљеном у овом поступку припадају нужни издаци које је имао његов бранилац, па и издаци за*

⁴⁶ Законик о кривичном поступку (Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука УС и 62/2021 - одлука УС); у даљем тексту и фуснотама: ЗКП. „Кад се обустави кривични поступак или се оптужба одбије или се окривљени ослободи од оптужбе, изрећи ће се у решењу, односно пресуди да трошкови кривичног поступка из чл. 261. ст. 2. тач. 1) до б) овог законика, нужни издаци окривљеног и нужни издаци и награда браниоца и пуномоћника (чл. 103. ст. 3), као и награда вештака и стручног саветника, падају на терет буџетских средстава суда.“

обављање послова изван седишта адвокатске канцеларије, односно накнада за превоз сопственим возилом и накнада за дневнице, чије висине се тачно могу одредити на основу напред цитиране одредбе чл. 9. Тарифе о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката, то нижестепени судови нису могли да одбију захтев за њихову накнаду из разлога што је окривљени могао да ангажује браниоца са територије Основног суда у С., а не браниоца из Н. С.”.

ВКС у цитираном образложењу пресуде истиче да не постоји прописана обавеза окривљеног да приликом избора и ангажовања браниоца, изабере браниоца са територије свог пребивалишта. У вези са тим, можемо повући паралелу са парничним поступком и констатовати да, не постоји ни прописана обавеза странке да приликом избора и ангажовања пуномоћника адвоката, изабере истог са територије свог пребивалишта или територије суда. ВКС у истој пресуди истиче и да се висина трошкова за обављање послова изван седишта адвокатске канцеларије тачно може одредити на основу одредбе чл. 9 Тарифе о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката. Јасно је да се у тој одредби не прави дистинкција између адвоката браниоца окривљеног у кривичном поступку и адвоката пуномоћника странке у парничном поступку и да се та одредба истоветно односи на њих. С обзиром на наведене аргументе, можемо само да претпоставимо да ли би ВКС, када би ово питање могло да се разматра пред њим, нашао да странка која је у целини успела у парници има право на накнаду парничних трошкова за накнаду трошкова пуномоћника адвоката из другог града за превоз сопственим возилом и за одсуство из канцеларије.

3.3. Критичка анализа приказане праксе - могуће повреде уставних и конвенцијских гаранција

Значајан је број примера објављене судске праксе парничних судова према којима странка која је у целини успела у парници нема право на накнаду парничних трошкова за ангажовање пуномоћника адвоката, чије је седиште адвокатске канцеларије ван седишта суда пред којим се води поступак, а за превоз сопственим возилом и за одсуство из канцеларије. Таква пракса која произилази из претходно приказаних сентени и одлука, потврђена је и Закључком Грађанских одељења и Одељења за радне спорове апелационих судова од 10. јуна 2016. године, који гласи: „*Путни и остали трошкови превоза пуномоћника-адвоката из чл. 9. Тарифе о наградама и накнадама за рад адвоката, за обављање послова заступања пред судом изван седишта адвокатске канцеларије не спадају у нужне трошкове који припадају адвокату ангажованом ван седишта суда у ситуацији када је странка могла да ангажује адвоката из седишта суда*“. Цитирани закључак, као ни приказане одлуке, не заснивају се у потпуности на терминологији из релевантних прописа.

Одредбе о трошковима из Закона о парничном поступку ни у једном члану не садрже синтагму „нужни трошкови“, већ само синтагму „потребни

трошкови“ у чл. 154, ст. 1 тог Закона. Значења придева „нужни“ и „потребни“ у српском језику нису иста, па тако придев „нужни“ значи неопходни, док придев „потребни“ значи целисходни. У вези са тим, требало би размотрити да ли је уопште прихватљиво да судови своје образложење за доношење анализираних одлука у парничном поступку заснивају на критеријуму нужних трошкова, који је у знатној мери ужи од Законом широко постављеног критеријума потребних трошкова. Оваква критика не стоји када су у питању образложења одлука донетих у кривичном поступку, јер је Законом о кривичном поступку у чл. 265, ст. 1 предвиђена накнада нужних издатака и награде браниоца.

Такође, у чл. 9 Тарифе о наградама и накнадама за рад адвоката се не помињу нужни трошкови, већ се у чл. 8 исте Тарифе говори о стварним трошковима који су били потребни за обављање адвокату поверених послова, па се у следећем чл. 9, у коме се наводе врсте тих стварних трошкова који су били потребни за обављање адвокату поверених послова и начин њиховог обрачуна, говори, између осталог, о накнадама за превоз сопственим возилом и за одсуствовање из канцеларије.

Дакле, могла би се критиковати сама употреба синтагме „нужни трошкови“ из цитираних сентенци, одлука и закључака, па са тим у вези размотрити да ли оваква пракса представља тумачење права или фактичко стварање новог права које не одговара писаном праву садржаном у изворима права које прописује Устав Републике Србије. Јер, уколико би аргументација за такву праксу убудуће била да је она заснована на претходно установљеној, судска пракса би се фактички и формално уважавала као извор права, противно основним принципима уставноправног уређења.

Даље, могла би се упутити критика и ставовима из образложења одлука којим судови не признају трошкове за адвоката чија је канцеларија ван седишта поступајућег суда. Такви ставови, као што смо подвукли, заснивају се на неприхватљивим разлозима и аргументима да је странка имала могућност да изабере адвоката чија се канцеларија налази на подручју поступајућег суда, да таквих адвоката има довољно, а обзиром да није то учинила, преузела је обавезу да сама сноси трошкове поступка и за исте нема право на накнаду. Уколико се судови већ служе истим или другачијим аргументима, којима се неспорно сужава законом одређени општи критеријум „потребни трошкови, њих би требало да прате квалитетна образложења која би оправдала оцену суда у околностима конкретног случаја. Само позивање на слободно судијско уверење приликом оцене правних стандарда претворило се, како нам се чини, у преписивање праксе виших судова, при чему и даље проналазимо одлуке првостепеног суда којима се признају спорни парнични трошкови, али њих редовно преиначују другостепени судови.

Чини се да приказана пракса не даје довољно материјала да би се утврдили додатни и прецизни критеријуми за одмеравање трошкова, који су потребни за убудуће. Свакако, принцип савесног коришћења процесних права, прописан чл.

9, ст. 1 ЗПП-а⁴⁷, важи и поводом питања која се постављају у вези са признавањем парничних трошкова. Уколико бисмо исти принцип уважили као додатни критеријум уз постојећи, потребни парнични трошкови би били они које једна парнична странка направи у парници користећи савесно своја процесна права, овлашћења и могућности, која су призната ЗПП-ом и другим релевантним прописима. *A contrario*, непотребни трошкови за вођење парнице би били они који не доприносе развоју парнице, а посебно они које је једна странка проузроковала несавесним вођењем парнице, односно злоупотребом процесних права, овлашћења и могућности. У том случају, странка не би имала право на накнаду спорних трошкова, с обзиром на законску одредбу из чл. 9 ст. 2 ЗПП-а: „Суд је дужан да спречи и казни сваку злоупотребу права које имају странке у поступку.“

У следећем кораку, а следствено претходним размишљањима, сматрамо је да је важно размотрити питање да ли постојећа пракса противправно ограничава парничну странку да користи своја процесна права у складу са Уставом зајемченим људским правима која се непосредно примењују. Наиме, право странке на слободан избор адвоката, којим се остварује самосталност и независност адвокатуре⁴⁸, део је уставног права на правну помоћ коју пружа адвокатура, као самостална и независна служба⁴⁹, и то право представља људско право које се непосредно примењује⁵⁰, при чему законом није прописано ограничење права на правну помоћ⁵¹ у смислу ограничења странке на слободан избор адвоката у парничном поступку⁵². Уз то, право странке на правично суђење представља Уставом и Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода⁵³ зајемчено право које се непосредно примењује, па се чини да и то право, у сегменту права на делотворан приступ суду, може бити повређено неправилним тумачењем законских одредби о

⁴⁷ „Странке су дужне да савесно користе права која су им призната овим законом.“ Чл. 9, ст. 1 ЗПП-а.

⁴⁸ Из чл. 2, ст. 2, тач. 2 Закона о адвокатури (Сл. гласник РС, бр. 31/2011 и 24/2012 - одлука УС).

⁴⁹ Из чл. 67, ст. 2 Устава Републике Србије (Сл. гласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021); у даљем тексту: Устав.

⁵⁰ На основу чл. 18, ст. 1 Устава.

⁵¹ У смислу чл. 20, ст. 1 и чл. 67, ст. 3 Устава.

⁵² Напротив, у чл. 2, ст. 2, тач. 2 Закона о адвокатури је прописано право странке на слободан избор адвоката.

⁵³ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту: ЕКЉП, Конвенција) потписана је 1950. године у Риму, а ступила је на снагу 1953. године након ратификације држава чланица Савета Европе. Вид. Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола бр. 11, 4, 6, 7, 12 и 13, (Сл. лист СЦГ - Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/05 - испр. и Сл. гласник РС - Међународни уговори бр. 12/2010 и 10/2015). У даљем тексту: Европска конвенција, ЕКЉП.

трошковима поступка. Зато сматрамо, да би образложење Уставног суда убудуће, требало да понуди опширну, јасну и на закону засновану аргументацију за тумачење спорних одредби о трошковима парничног поступка по питању накнаде трошкова за пуномоћника адвоката из перспективе конвенцијских стандарда и релевантне праксе Европског суда за људска права.

На крају, сматрамо да је важно, из перспективе интереса грађана, понудити одговор на питање да ли је парничној странци свеједно ко је њен пуномоћник. Могли бисмо да констатујемо да ипак није свеједно и у прилог таквом ставу да изложимо само неке од многобројних аргумената. Постоје парнице које су веома сложене с обзиром на предмет спора, а све су парничним странкама изузетно значајне. Парничне странке имају интерес да победе и ради тога ангажују пуномоћника адвоката за кога мисле да може најбоље да их заступа с обзиром на личне квалификације, знање, искуство, успех у претходном раду, оптерећеност послом, могућност да прихвати рад на случају с обзиром на област права којим се у пракси бави, условима плаћања за своје услуге и бројне друге објективне и субјективне околности (чини се да је листа неисцрпна). Сасвим је разумљиво да парнична странка има интерес да ангажује адвоката кога познаје, чије је седиште канцеларије у месту у коме странка има пребивалиште, за кога је добила препоруке, у кога има поверење. Посебну потешкоћу представља ситуација када је тужени из другог града у односу на град у коме је седиште суда, а да да би уштедео на парничним трошковима принуђен је да ангажује неког адвоката из града седишта суда кога не познаје и бира насумично. С обзиром на економску ситуацију у нашем друштву, многим грађанима представља велики финансијски терет да плате парничне трошкове, а нарочито им не би било лако (још и због осећања неправде) да их плате ако су у целини успели у парници, што следи из анализиране праксе судова која делује дестимулишуће за странке да покрећу парничне поступке због околности да ће морати да плате накнаду трошкова свом пуномоћнику адвокату из другог града за превоз сопственим возилом и за одсуство из канцеларије.

Из анализиране судске праксе могло би се још закључити да судови све претходно изнете аргументе, у корист права странке на слободан избор адвоката и могућности да јој се надокнаде сви потребни адвокатски трошкови, ипак сматрају субјективним, неоснованим и недовољним за промену постојећих ставова, које ми ипак сматрамо спорним због недовољно аргументованих и на закону заснованих образложења. Закључно, за сада, нисмо пронашли ни аргументе у прилог друштвеног интереса за рестриктиван став суда у погледу парничних трошкова који се, у већини одлука, не признају странци. Међутим, сматрамо да је у општем интересу да странка која је у целини успела у парници у којој је савесно користила сва своја права и процесна овлашћења (односно која је иницирала само потребне парничне радње за заштиту свог угроженог или повређеног субјективног права - тужилац, или одбрану од неоснованог или недопуштеног правнозаштитног захтева поводом кога је увучена у парницу супротно њеној вољи и материјалноправној фактичкој ситуацији - тужени)

добиле тражене трошкове за пуномоћника адвоката и у случају када је његово седиште канцеларије изван подручја поступајућег суда. Ово поготово имајући у виду да суд има овлашћења да спречи несавесно вођење парнице, како од стране тужиоца, тако и од стране туженог, па тако може основано одлучити да за непотребне парничне радње не призна тражене трошкове. Ако је тужбени захтев био неоснован, па се тужени противио тужбеном захтеву користећи своја законом предвиђена процесна права потребна за одбрану и доприносио развоју парнице, па тако и направио парничне трошкове, правично је да те парничне трошкове туженом накнади тужилац. Обрнуто, ако је тужбени захтев био основан, правично је да те парничне трошкове тужиоцу накнади тужени, јер је управо својим противљењем проузроковао парничне трошкове, нарочито с обзиром на то да тужени, ако није дао повода за тужбу и ако је одмах признао тужбени захтев, не само да не дугује парничне трошкове, већ према ЗПП-у има право на њих.⁵⁴

4. Пракса Европског суда за људска права: Фајковић и други против Босне и Херцеговине - приказ и анализа одлуке

Одлука у предмету *Златко Фајковић и други против Босне и Херцеговине*⁵⁵ Европског суда за људска права⁵⁶ значајна је за нашу анализу, с обзиром на готово идентичне одредбе нашег и Закона о парничном поступку Босне и Херцеговине, па нам њен приказ може помоћи у разумевању неких аспеката постављеног проблема. Како се одлуке наших судова у највећој мери критикују услед недостатка квалитетног образложења, тако пракса Европског суда за људска права и грађанских судова у државама чланицама бивше Југославије⁵⁷ може имати значаја приликом расправе о разлозима за доношење приказаних одлука домаћих судова.

У предмету *Фајковић и други против БиХ*, Европски суд за људска права⁵⁸ спојио је случајеве поводом девет представки у којима су се подносиоци представки жалили да су одлуке о трошковима у парничним поступцима

⁵⁴ Чл. 156 ЗПП-а: „Тужилац ће да накнади туженом парничне трошкове ако тужени није дао повод за тужбу и ако је признао тужбени захтев у одговору на тужбу, односно на припремном рочишту, а ако се не одржава припремно рочиште онда на главној расправи пре него што се упустио у расправљање о главној ствари.“

⁵⁵ *Златко Фајковић и други против Босне и Херцеговине*, бр. представке 38868/17, одлука од 11. 02. 2020. У даљем тексту: *Фајковић и други против БиХ*.

⁵⁶ Европски суд за људска права (у даљем тексту: ЕСЈП, Суд).

⁵⁷ Државе чланице бивше Југославије садрже у највећој мери сличне или чак исте парничне одредбе о трошковима, преузете из југословенског Закона о парничном поступку из 1976. године. Вид. чл. 154-168 Закона о парничном поступку (Сл. лист СФРЈ, бр: 4/77, 36/77, 6/80, 36/80, 43/82, 69/82, 58/84, 74/87, 57/89, 20/90, 27/90, 35/91).

⁵⁸ Европски суд за људска права; у даљем тексту: Европски суд, Суд, ЕСЈП.

вођеним пред домаћим судом биле произвољне. Упркос томе што су подносиоци преставки у целости успели у вођеним поступцима, грађански судови су њихове захтеве да им странка која је изгубила парницу накнади путне трошкове пуномоћника адвоката, који има канцеларију ван седишта суда, одбили као трошкове који нису били нужни, оправдавајући одлуку у образложењу различитим околностима⁵⁹.

Подносиоци представки су се позвали на повреду права на правично суђење из чл. 6, ст. 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода који у релевантном делу гласи: „Приликом одлучивања о његовим грађанским правима и обавезама... свако има право на правичан... поступак... пред... судом ...“. ⁶⁰ У прилог томе, они су навели да грађански судови немају дискреционо право да поступају на описани начин и да морају да нареду странци која је изгубила парницу да надокнади све трошкове странци која је добила парницу, па и тражене трошкове за превоз адвоката ван седишта суда, а на основу тарифе које су утврдиле домаће адвокатске коморе. Уз наводе, подносиоци су доставили две одлуке Уставног суда у којима је утврђена повреда чл. 6. ЕКЉП у сличним предметима, као и три пресуде грађанских судову у којима је странка која је изгубила парницу обавезана да надокнади путне трошкове адвоката странке која је успела у парници, а чија канцеларија се налазила ван седишта суда. Овим су они указали Суду на постојање неуједначене судске праксе по питању спорних трошкова.

ЕСЉП је у овом случају прогласио представке недопуштенима. У складу са ставом да „осим у случају очигледне произвољности, улога Суда, у начелу, није да доводи у питање тумачење домаћег права од стране домаћих судову или да пореди различите одлуке домаћих судову“, ЕСЉП је утврдио да побијане одлуке о трошковима (у конкретним околностима предметног случаја) нису биле произвољне у смислу чл. 6 ЕКЉП и да је притужба очигледно неоснована, због чега се мора одбацити. Суд је узео у обзир релевантно домаће

⁵⁹ Грађански судови су се позвали на разне факторе, попут онога шта је за подносиоца представке доведено у питање (потраживани трошкови су понекад били виши од главног дуга), да ли су захтеви били поткрепљени, те да ли би адвокати путовали у место сједишта суда чак и када није одржано рочиште у предмету о коме је реч (адвокати су понекад морали да буду присутни на неколико рочишта која су се одржавала истога дана у различитим предметима, али су наплаћивали пуни износ путних трошкова у сваком од тих предмета).

⁶⁰ „Свако, током одлучивања о његовим грађанским правима и обавезама, или о кривичној оптужби против њега, има право на правичну и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним судом, образованим на основу закона. Пресуда се мора изрећи јавно, али се штампа и јавност могу искључити с целог или с дела суђења у интересу морала, јавног реда или националне безбедности у демократском друштву, када то захтевају интереси малолетника или заштита приватног живота странака, или у мери која је, по мишљењу суда, неопходно потребна у посебним околностима када би јавност могла да нашкоди интересима правде.“

право, праксу и образложења која су дали грађански судови. Суд овакву одлуку даље образлаже својом дужношћу да поштује независност домаћих судова, па понавља да се домаћа судска одлука не може окарактерисати као произвољна „у толикој мери да је угрозила правичност поступка, осим ако није образложена, или ако је дато образложење засновано на очигледној чињеничној или правној погрешци коју је починио домаћи суд, што је довело до „ускраћивања правде“⁶¹“. У образложењу своје одлуке Суд прави дистинкцију између „материјалне“ правичности, као концепта који само поступајући судија може да примени⁶², и „процесне“ правичности која подразумева контрадикторни поступак у коме странке износе аргументе пред суд на равноправној основи. На основу ових аргумената, ЕСЈП није нашао разлоге да се не сложи са две раније одлуке Уставног суда БиХ (у којима је утврђена произвољност одлука о трошковима за превоз адвоката услед изузетних околности у поступку)⁶³, али такође и са одлукама Уставног суда у предметним случајевима (у којима исти суд није утврдио произвољност јер није нашао такве изузетне околности), а уз то је ЕСЈП уважио и пресуде донесене у три друга предмета у којима су грађански судови дошли до другачијег закључка од оног у предметним случајевима и досудили тражене трошкове.

Такође, у представкама, подносиоци су се, без додатних аргумената и објашњења, позвали и на повреду чл. 1 Протокола бр. 1 уз ЕКЉП који гласи: „Свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права.“. По овом основу, Суд је утврдио да „лобијане наредбе о трошковима нису биле произвољне“, па је закључио да „захтеви апликанта за надокнаду путних

⁶¹ Пар. 14 одлуке у предмету *Фајковић и други против БиХ*.

⁶² Пар. 15 одлуке у предмету *Фајковић и други против БиХ*. Када би било другачије, Суд би поступао као суд трећег или четвртог степена, што би значило занемаривање ограничења која су постављене његовом деловању у поступку.

⁶³ Један од два поменута предмета се односио на парнични поступак пред Општинским судом у Бихаћу који је водио судија истог суда, односно у коме је учествовао као странка. Будући да су адвокати из Бихаћа редовно заступали странке у поступцима у којима је он поступао као судија, подносиатељ представке је именовao адвоката из другог града да га заступа. Грађански судови су сматрали да је подносиатељ представке могао да именује адвоката из Бихаћа, те су стога одбили његов захтев да странка која је изгубила парницу надокнади путне трошкове његовог адвоката, као непотребне. Узимајући у обзир изузетне околности тог предмета, Уставни суд је сматрао да је одлука о којој је реч произвољна. У другом предмету, у којем је подносиатељ представке такође имао адвоката чија канцеларија је била изван седишта суда, грађански судови су наредили да странка која је изгубила парницу плати путне трошкове његовог адвоката за један део поступка, али су за преостали део поступка одбили његов захтев за надокнаду путних трошкова адвоката као непотребних, без ваљаног разлога. Уставни суд је сматрао да је и та одлука произвољна. Пар. 17 одлуке у предмету *Фајковић и други против БиХ*.

трошкова њихових адвоката немају довољан темељ у домаћем праву да би се могли сматрати „имовином“ у смислу чл. 1. Протокола бр. 1 уз Конвенцију“. Према томе, како је оценио, притужба је *ratione materiae* неспојива са одредбама Конвенције, па се у складу са њима мора одбацити.⁶⁴

Иако ова одлука ЕСЈП, као и ставови у њој изнети, како нам се чини, не представљају основ за коначни и општи закључак да у будуће у парничном поступку не треба досуђивати странци која је успела у целости трошкове за превоз њеног адвоката који има канцеларију ван седишта суда (као ни накнаду за одсуство из канцеларије), ипак наилазимо на другачије интерпретације.⁶⁵ Уз то, у литератури се могу пронаћи основане критике за овакву одлуку ЕСЈП, у којима се истичу, чини нам се, важни и основани аргументи.

Као што јасно произилази из приказа одлуке у случају *Фајковић и други против БиХ*, ЕСЈП није дао своје мишљење о спорном правном питању, већ је само утврдио да тумачење и примена домаћег права од стране судова у БиХ нису били произвољни⁶⁶, при чему се ЕСЈП није упуштао у тумачење домаћег права и није испитао да ли је оно правилно примењено. Дакле, ЕСЈП спорне одлуке није оценио са аспекта правилности, већ само произвољности. У складу са начелом супсидијарности, према чл. 6 ЕКЈП, задатак ЕСЈП није да поступа као суд четвртог степена, односно да поново преиспитује чињенице конкретног предмета, нити да преиспитује наводна кршења унутрашњег права на које се

⁶⁴ Пар. 22 одлуке у предмету *Фајковић и други против БиХ*. „Општи принципи који се односе на концепт „имовине“ у чл. 1 Протокола бр. 1 недавно су поново наведени у предмету *Радомиља и други против Хрватске* бр. представке 37685/10 и 22768/12, одлука од 20. марта 2018. године, пар. 142-143): Суд понавља да подносилац може да тврди да је дошло до повреде чл. 1. Протокола бр. 1. само уколико се побијане одлуке односе на његову или њену „имовину“ у смислу те одредбе (вид. *Корецку против Словачке*, бр. представке 44912/98, пар. 35). „Имовина“ може бити „постојећа имовина“ или потраживања која су довољно утврђена да се могу сматрати „власништвом“ (*Ibid.*). Када је власнички интерес у природи потраживања, он се може сматрати „имовином” само ако постоји довољно упориште за тај интерес у националном праву (на пример, када постоји утврђена судска пракса домаћих судова која то потврђује), то јест, кад је потраживање довољно утврђено да се може извршити (вид. *Корецку* против Словачке, пар. 49). Суд је такође упућивао на потраживања у односу на која подносилац може тврдити да има барем „легитимно очекивање“ да ће иста бити остварена, тј. да ће он или она стећи делотворно уживање власничког права (*Gratzinger and Gratzingerova против Чешке*, бр. представке 39794/98, пар. 69 и предмет *Корецку*, пар. 35). Међутим, легитимно очекивање не постоји само за себе, оно мора бити повезано с власничким интересом који сам има довољан темељ у националном праву (*Корецку*).“

⁶⁵ Тако се, у судској пракси БиХ, могу пронаћи одлуке у којима се одбија захтев странке за накнаду трошкова за превоза њеног адвоката, а са позивом на предмет *Фајковић и други против БиХ*. Вид. Одлука Апелационог суда Брчко Дистрикта БиХ, бр. 96 0 П 131733 22 ГЖ од 30.05.2022.

⁶⁶ Пољић, А., *нав. дело*, стр. 37.

подносиоци представке позивају.⁶⁷ Премда је ЕСЈП ретко указивао да се права из чл. 6 ЕКЈП сматрају квалификованим (слично правима гарантованим чл. 8-11 ЕКЈП), из праксе би се могло закључити да су неки елементи права на правично суђење (па тако и право на приступ суду) веома близу да буду означени као квалификовани.⁶⁸ У прилог томе ЕСЈП је указао да оно што (не)представља правично суђење мора да зависи од околности конкретного предмета, па се услед тога у већини случајева примењује *sui generis* тест сразмерности по основу чл. 6, познат још и као тест *суштине права*.⁶⁹

У предмету *Циндрић и Бешлић против Хрватске*⁷⁰, подносиоци представке су тврдили да је примена правила да губитник мора да плати трошкове заступања супротне странке, у посебним околностима њиховог случаја⁷¹ за резултат имала прекомерно финансијско оптерећење за њих. Приликом оцене овог случаја ЕСЈП се најпре позива на опште принципе. „*Право на приступ судовима није апсолутно, али може бити подложно ограничењима; ово је дозвољено имплицитно пошто право на приступ „по својој природи захтева регулацију од стране државе, пропис који може варирати у времену и месту у складу са потребама и ресурсима заједнице и појединаца“*. У доношењу таквог прописа, државе уговорнице уживају одређену слободу процене. Док коначна одлука о поштовању захтева Конвенције остаје на Суду, није део функције Суда да замени процену националних власти било којом другом проценом шта би могла бити најбоља политика у овој области. Ипак, примењена ограничења не смеју ограничити приступ остављен појединцу на такав начин или у толикој мери да се наруши сама суштина права.“⁷² Иако је ЕСЈП уважио да се наметање подносиоцима представке да плате трошкове државног заступања може посматрати као ограничење које омета право на приступ суду, ипак је сматрао да мора да испита да ли је то заиста и постигнуто у овом предмету. У том контексту, ЕСЈП истиче да „*његов задатак није да одлучује о правилу*

⁶⁷ Dikov, G., Vitkauskas, D., *Заштита права на правично суђење, Улога чл. 6, методи и начела његовог тумачења*, Радна верзија, стр. 3, доступно на сајту Врховног касационог суда, https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Zastita%20prava%20na%20pravicno%20sudjenje%20-%20Uloga%20clana%206%20-%20metodi%20i%20nacela%20njegovog%20tumacenja_0.pdf, приступљено 05.09.2023.

⁶⁸ Исто, стр. 4.

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ *Циндрић и Бешлић против Хрватске*, бр. представке 72152/13, одлука од 6. септембра 2016.

⁷¹ Исто, пар. 85: „Подносиоци представке су даље тврдили да су покренули спорну грађанску парницу у вези са убиством њихових родитеља. У то време Врховни суд је већ прихватио неколико таквих захтева. Овај приступ је следио и првостепени суд, који је тужбу подносилаца представке оценио као допуштену. Тек касније су национални судови развили став да у случајевима када су појединци убијени на окупираним територијама, држава није одговорна за штету јер се таква убиства сматрају ратном штетом.“

⁷² Исто, пар. 117.

„губитник плаћа“ као таквом, већ да утврди да ли је, у околностима овог случаја, право подносилаца представке на приступ суду у смислу чл. 6. ст. 1 Конвенције поштовано⁷³. Уз то, ЕСЈП понавља да ограничење права на приступ суду неће бити компатибилно са чл. 6, ст. 1, „осим ако тежи легитимном циљу“ и „ако постоји разуман однос пропорционалности између употребљених средстава и легитимног циља који се жели постићи“. ЕСЈП уважава да правило „губитник плаћа“ тежи легитимном циљу у смислу обезбеђења правилног спровођења правде и заштите права других, па и ради обесхрабривања неоснованих парница и превеликих трошкова.⁷⁴ Међутим, у конкретном случају ЕСЈП је нашао да „налагање подносиоцима представке да носе пуне трошкове заступања државе у предметном поступку представља несразмерно ограничење права подносилаца представке на приступ суду“, те на основу свега наведеног утврђује да је дошло до повреде права из чл. 6, ст. 1 ЕКЈП.

Из претходне анализе, видели смо на који начин ЕСЈП испитује могуће повреде чл. 6, ст. 1 ЕКЈП, тј. повреду права на правично суђење у контексту права на приступ суду. У великом броју случајева, па и по различитим питањима везаним за трошкове поступка⁷⁵, ЕСЈП оцењује представке као допуштене, а онда приликом улажења у меритум спроводи *sui generis* тест сразмерности. Ослањајући се на овакву праксу, могли бисмо да упутимо критику у вези са образложењем одлуке у случају *Фајковић и други против БиХ*, а с обзиром на то да је ЕСЈП одступио од своје дотадашње праксе, прогласио представку недопуштеном и није ни стигао до меритума, при чему је такву одлуку, како смо видели, образложио аргументима који стоје и у случају *Циндрић и Бешлић против Хрватске*, као и у многим другим. Сходно томе, нисмо видели став ЕСЈП у вези са спорним питањем накнаде трошкова за адвоката који има канцеларију ван седишта суда. Улажење у меритум би нам омогућило да пратимо тест сразмерности, тако да у првом кораку видимо став ЕСЈП по питању да ли недосуђивање тражених парничних трошкова странке која је у целости успела у поступку представља ограничење њеног права на приступ суду у околностима конкретног случаја, а да онда евентуално у другом кораку видимо оцену да ли је такво ограничење сразмерно легитимном циљу коме су тежили судови БиХ у својој пракси, као и који би то циљеви, који би се могли окарактерисати као легитимни, заправо били.

На крају, важно је да уочимо, да у предмету *Фајковић и други против БиХ*, по питању неуједначене судске праксе, ЕСЈП такође није исказао свој став јер

⁷³ Исто, пар. 119.

⁷⁴ Исто, пар. 121.

⁷⁵ Према чл. 1. ЕКЈП, високе стране уговорнице су дужне да организују своје правне системе тако да обезбеде поштовање чл. 6, при чему „по правилу, позивање на финансијске или практичне тешкоће не може оправдати неиспуњење тих захтева. *Dikov, G., Vitkauskas, D., нав. дело*, стр. 5.

је сматрао да његова функција није да пореди различите одлуке домаћих судова. Да ли то имплицира да се ЕСЈП сагласио са постојећим стањем у пракси судова различитих инстанци у БиХ на које су подносиоци представке указали? Неспорно, подносиоци представки се нису изричито позвали на повреду чл. 6, ст. 1 ЕКЈП због неуједначене судске праксе, односно због различитог тумачења одредбе о потребним парничним трошковима од стране поступајућих судова, услед чега су они примењивали материјално право на различите начине у сличним случајевима. Како су парнични трошкови предмет одлучивања у сваком парничном поступку (који су у сваком правном систему бројни), тако се може закључити да би неуједначена судске пракса по том питању обухватила велики број странака,⁷⁶ односно да би само њено постојање погодило велики број грађана. Независно од трошкова поступка, у вези са начелним питањем неуједначене судске праксе, ЕСЈП је поводом других случајева и околности, а у вези са начелом правне сигурности које произилази из чл. 6, ст. 1 ЕКЈП раније истакао: „Суд је подсетио да су државе чланице дужне да организују своје правне поретке тако да не дође до неуједначене судске праксе, посебно у случајевима када таква недоследност погађа велики број особа које воде судске поступке.“ Тако, у предмету *Грkokатоличка црква Лупени и други против Румуније*⁷⁷: „Суд је приметио како је из овог предмета јасно да је постојала општа правна несигурност која је потекла од самог Високог суда, а прелила се и на ниже судове.“⁷⁸ Како из предмета следи, иако је постојала процесноправна могућност, ниједан од надлежних и поступајућих судова није затражио тумачење спорне материјалноправне одредбе у смислу начина њене примене од највише судске инстанце чије су одлуке у том смислу обавезујуће. „Последично, разматрање тужбе подносилаца представке у контексту такве неуједначене судске праксе, заједно с пропустом да се правовремено искористи правни лијек који је предвиђен за отклањање неусклађености домаће судске праксе која је постојала и унутар самог Високог суда, нарушило је начело правне сигурности. Тиме је подносиоцима ускраћено право на правично суђење, те је по том основу дошло до повреде чл. 6. ст. 1. Конвенције.“⁷⁹

5. Закључна разматрања

Питање накнаде трошкова у парничном поступку изузетно је значајно за странке, како из перспективе саме суштине њихових права која се у поступку

⁷⁶ Пољић, А., *нав. дело*, стр. 48-49.

⁷⁷ *Грkokатоличка жупа Лупени и други против Румуније*, бр. представке 76943/11, одлука од 29. 11. 2016.

⁷⁸ Сажетак пресуде *Грkokатоличка жупа Лупени и други против Румуњске*, доступно на: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-183071%22%5D%7D>, приступљено 5. септембра 2023.

⁷⁹ *Исто*.

штите, тако и у односу на финансијске последице које се одражавају на њихову имовину. Нормативно уређење правила и критеријума на основу којих судови доносе одлуке о парничним трошковима није се значајно изменило у претходним деценијама, као ни ставови процесне теорије која се спорним питањима није критички и детаљно ни бавила. Међутим, нарочито је спорно што се за све то време нису значајно изменили ни ставови судова када је у питању (не)досуђивање трошкова странци, на име накнаде трошкова за ангажовање пуномоћника адвоката чије је седиште адвокатске канцеларије ван седишта суда пред којим се води парнични поступак. Законом о парничном поступку прописано је да ће суд, приликом одлучивања о трошковима, узети у обзир потребне парничне трошкове, ценећи све околности у конкретном случају. Другачије, домаћи судови, посебно другостепени, већински се позивају на став да трошкови превоза и одсуства из канцеларије пуномоћника адвоката не представљају нужне трошкове, образлажући такав став у сваком случају помоћу истих или у највећој мери сличних аргумената (да је странка могла да ангажује адвоката из седишта суда, да у седишту суда има регистрованих адвоката, да је странка преузела обавезу да надокнади трошкове свом адвокату јер је одабрала истог ван седишта суда и др.), али без навођења суштинских разлога за такав став. Сматрамо да је пракса домаћих судова да само награду пуномоћнику адвокату за предузете радње сматрају нужним трошком, без обзира на околности конкретного случаја, спорна из бројних разлога. Са аспекта језичког тумачења законске одредбе, како нам се чини, потребни (целисходни) парнични трошкови представљају шири појам од нужних (неопходних). У вези са тим, могло би се поставити питање да ли сужавање законом постављеног критеријума за одмеравање парничних трошкова у пракси судова представља тумачење права или фактичко стварање новог права. Даље, таква пракса судова је у супротности и са Тарифом о наградама и накнадама адвоката, на чију примену по овом питању сâм Закон упућује. Посебно се таква пракса може критиковати након упоређивања са праксом судова у кривичном поступку, а с обзиром на став Врховног касационог суда да окривљеном припадају нужни издаци које је имао његов бранилац, па и издаци за обављање послова изван седишта канцеларије. Спорној пракси се може упутити и критика да ограничава право странке на слободан избор адвоката из Закона о адвокатури, и тиме отвара могућност, с обзиром на околности конкретного случаја, да дође до повреде права на правну помоћ гарантованог Уставом Републике Србије и права на правично суђење у сегменту права на делотворан приступ суду гарантованог Уставом и Европском конвенцијом за заштиту људских права и слобода. На крају, анализа релевантне праксе Европског суда за људска права нам није пружила коначан одговор на централно питање којим се у раду бавимо, али је свакако допринела разумевању неких његових важних аспеката.

*Jelena Čanović Spasojević, LL.M.,
Assistant*

DEBATABLE APPLICATION OF THE LEGAL PROVISIONS ON LITIGATION PROCEEDINGS COSTS REGARDING THE ISSUE OF ATTORNEY EXPENSES REIMBURSEMENT IN THE PRACTICE OF DOMESTIC COURTS AND FROM THE PERSPECTIVE OF CONSTITUTIONAL AND CONVENTIONAL GUARANTEES

Summary

The subject of the paper is the analysis of the debatable application of the legal provisions on litigation costs in the practice of domestic courts, regarding the (non)awarding of costs to a party for the engagement of attorneys whose headquarters are outside the seat of the court where litigation process is conducted. The paper first analyzes the relevant provisions on costs from the Civil Procedure Act, as well as accompanying procedural theory comments. Moreover, in the paper are presented positions of the judicial practice of regular courts and the Constitutional Court of the Republic of Serbia when it comes to interpretation of term "needed costs" as "necessary costs" and/or "indispensable costs", although courts are legally stipulated when assessing the need and the amount of costs to appreciate all the circumstances in each case. Critical analysis of cited sentences, decisions and conclusions of domestic courts, which are related to the litigation costs, is carried out in respect to possible violations of constitutional and convention guarantees. In this sense, the paper also presents and analyzes the decision of the European Court of Human Rights, which refers to the titled topic of the paper.

Key words: *reimbursement of litigation costs for a lawyer whose headquarters of the law office is outside the headquarters of the acting court, needed and necessary costs, practice of domestic courts and the Constitutional Court in civil proceedings, practice of the European Court of Human Rights.*

Литература

- Гајић, Б., *Парнични трошкови и правично суђење*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 1/2019.
- Грkokатоличка жупа Лупени и други против Румуније*, бр. представке 76943/11, одлука од 29. 11. 2016.
- Dikov, G., Vitkauskas, D., *Заштита права на правично суђење, Улога чл. 6, методи и начела његовог тумачења*, Радна верзија, доступна на сајту Врховног касационог суда, https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Zastita%20prava%20na%20pravicno%20sudjenje%20-%20Uloga%20clana%206%20-%20metodi%20i%20nacela%20njegovog%20tumacenja_0.pdf
- Закон о парничном поступку, Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 - одлука УС и 55/2014, 87/2018, 18/2020 и 10/2023 - др. закон.
- Закон о парничном поступку, Сл. гласник РС, бр. 125/2004 и 111/2009.
- Закон о парничном поступку, Сл. лист СФРЈ, бр: 4/77, 36/77, 6/80, 36/80, 43/82, 69/82, 58/84, 74/87, 57/89, 20/90, 27/90, 35/91.
- Закон о парничном поступку пред Судом Босне и Херцеговине, Сл. гласник БиХ, бр. 36/2004, 84/2007, 58/2013, 94/2016 и 34/2021.
- Законик о кривичном поступку, Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука УС и 62/2021 - одлука УС.
- Закон о адвокатури, Сл. гласник РС, бр. 31/11 и 24/12 - УС.
- Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола бр. 11, 4, 6, 7, 12 и 13, Сл. лист СЦГ - Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/05 - испр. и Сл. гласник РС - Међународни уговори, бр. 12/2010 и 10/2015.
- Златко Фајковић и други против Босне и Херцеговине*, бр. представке 38868/17, одлука од 11. 02. 2020.
- Кеча, Р., Старовић, Б., *Грађанско процесно право*, Нови Сад, 2004.
- Одлука Апелационог суда у Новом Саду, Гж. 62/19 од 07. 02. 2019.
- Одлука Апелационог суда Брчко Дистрикта БиХ, бр. 96 0 П 131733 22 Гж од 30. 05. 2022.
- Познић, Б., *Коментар закона о парничном поступку*, Београд, 2009.
- Познић, Б., Ракић-Водинелић, В., *Грађанско процесно право*, Београд, 2015.
- Пољић, А., *Фајковић и други против Босне и Херцеговине: избјегавање рјешавања правног питања о трошковима превоза адвоката*, Зборник радова Правног факултета у Тузли, год. VIII, бр. 1/2022.
- Пресуда Врховног касационог суда Кзз 925/2015 од 26. 11. 2015.
- Пресуда Врховног касационог суда Кзз 333/2016 од 14. 04. 2016.
- Пресуда Врховног касационог суда Кзз 1468/2016 од 19. 01. 2017.
- Пресуда Привредног суда у Пожаревцу П. 559/16 од 28. 11. 2017. године потврђена пресудом Привредног апелационог суда у Београду Пж. 417/18 од 24. 7. 2019.
- Пресуда Привредног апелационог суда Пж. 2273/19 од 11. 06. 2020.
- Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж 3181/2018 од 10. 05. 2018.
- Пресуда Вишег суда у Суботици, Гж 347/2018 од 12. 04. 2019.
- Решење Привредног суда у Пожаревцу, П. 121/19 од 31. 05. 2019. године преиначено Решењем Привредног апелационог суда у Београду, Пж. 3945/19 од 28. 10. 2020.
- Решење Вишег суда у Чачку, Гж 528/2020 од 26. 10. 2020.

Решење Вишег суда у Чачку, Гж 1052/2021 од 02. 11. 2021.

Решење Вишег суда у Ваљево, Гж 746/2021 од 29. 07. 2021.

Станковић, Г., Боранијашевић, В., *Грађанско процесно право*, Ниш, 2020.

Сажетак пресуде *Гркокатоличка жупа Лупени и други против Румуњске*, доступно на:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-183071%22%5D%7D>

Трива, С., Дика, М., *Грађанско парнично процесно право*, Загреб, 2004.

Тарифа о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката, Сл. гласник РС, бр. 43/2023.

Тарифа о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката, Сл. гласник РС, бр. 121/12.

Устав Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021.

Уж-3412/2010, одлука од 03.02.2011.

Уж-1158/2008, одлука од 19. 11. 2009.

Циндрић и Бешић против Хрватске, бр. представке 72152/13, одлука од 06. 09. 2016.